
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

УДК 378.016:373.2

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Аніщук А. М.

У статті автор обґрунтовує актуальність упровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх дошкільних навчальних закладах; аналізує систему професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, професійно-особистісна готовність, інклюзивна компетентність, індивідуально-диференційований підхід, психофізичний розвиток, діти з особливими потребами, психолого-педагогічний супровід.

В статье автор обосновывает актуальность внедрения инклюзивного обучения в общеобразовательных дошкольных учебных заведениях; анализирует систему профессиональной подготовки будущих воспитателей к работе с детьми в условиях инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивное обучение, профессионально-личностная готовность, инклюзивная компетентность, индивидуально дифференцированный подход, психофизическое развитие, дети с особыми потребностями, психолого-педагогическое сопровождение.

In the article the author substantiates the actuality of introduction of inclusive education in pre-school general education institutions and analyzes the system of professional training of future educators for work with children in conditions of inclusive education.

Key words: inclusive education, inclusive instruction, professional and personal readiness, inclusive competence, individually differentiated approach, psychophysical development, children with special needs, psychological and pedagogical support.

На сучасному етапі розвитку суспільства важливого значення набуває проблема інклюзивної освіти, зокрема дошкільної. Це пов'язано, насамперед, з тим, що число дітей, які мають психофізичні розлади, значно зростає, крім того, простежується тенденція до виявлення психофізіологічних порушень у кожній окремій дитині. Наше суспільство зобов'язане дати можливість кожній дитині, незалежно від її потреб та інших обставин, повністю реалізувати свій потенціал, приносити користь суспільству і стати повноцінним його членом. Інклюзивна форма освіти дозволяє цим дітям навчатися у загальноосвітніх закладах, поряд із звичайними дітьми. Вихователь здійснює навчання і виховання всіх дітей, використовуючи принцип індивідуально-диференційованого підходу. Таким чином забезпечується соціалізація дітей та їх розвиток.

Право дітей з особливими потребами на рівний доступ до якісної освіти закріплене Конституцією України, Законом України "Про освіту", Законом України "Про охорону дитинства" та в міжнародних документах з питань прав інвалідів, зокрема Законі України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні", "Про реабілітацію інвалідів в Україні". У документах висуваються завдання щодо створення умов для особистісного розвитку, творчої самореалізації дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладах. Відповідно до Закону України "Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу" з 2010 р. у загальноосвітніх навчальних закладах запроваджується *інклюзивне навчання*.

У пояснювальній записці до "Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009–2012 рр." (№ 855 від 11 вересня

2009 р.) пишеться, що впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання потребує створення відповідного освітнього середовища, забезпечення наукового супроводу, створення навчальних програм, навчального методичного забезпечення. Ключовим фактором розвитку інклюзивної освіти має бути відповідна підготовка педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами [9].

Однак наше суспільство до цього часу ще не готове до масового впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітніх дошкільних закладах через недостатнє фінансування та матеріально-технічне забезпечення, упереджене ставлення батьків здорових дітей до дітей з особливими потребами, недостатнє кадрове забезпечення і неготовність педагогів до роботи з дітьми, що мають психофізичні порушення. Сучасні програми розвитку і виховання дітей з комплексними порушеннями недостатньо орієнтовані на включення їх у систему соціальних відносин. Невирішеною залишається і проблема підготовки фахівців для роботи з даною категорією дітей. Наявність компетентних педагогічних кадрів виступає одним з основних умов для розвитку інноваційного освітнього закладу, який дозволяє реалізувати потреби кожної дитини, незалежно від ступеня вираженості порушення, та забезпечує процес інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній простір.

Реалізація інклюзивної освіти зумовлює необхідність послідовних кроків щодо удосконалення нормативної бази, вирішення концептуальних теоретичних і організаційних питань, підготовки учасників навчально-виховного процесу, суттєвого перегляду традиційних підходів щодо мети, функцій, організації роботи закладу нового типу.

У програмі виховання і навчання дітей від 2 до 7 років "Дитина" (2012) представлено розділ "Діти з особливими освітніми потребами", в якому подані освітні завдання, які педагоги мають вирішувати по відношенню до дітей даної категорії, виділені умови успішної педагогічної роботи, представлено її зміст та показники успішного розвитку дітей, даються поради батькам, чий діти потребують особливої уваги. У Програмі зазначено, що готовність закладу до роботи з дитиною, яка має особливі освітні потреби, насамперед – це психологічна готовність вихователя, що передбачає наявність бажання допомогти такій дитині та її батькам. Крім того, необхідним є володіння вихователем спеціальними знаннями, уміннями і навичками, які дадуть змогу йому створити ефективні умови для розвитку і навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку, забезпечення активної участі такої дитини у всіх видах діяльності, спілкування із здоровими однолітками; до здійснення просвітницької роботи з батьками дитини, котра має певне порушення, та з батьками дітей, які нормально розвиваються [4, с. 164].

При організації освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання слід враховувати, що розвиток дитини, з особливими потребами більшою мірою, ніж розвиток здорової дитини, залежить від якості освітнього середовища, змісту й характеру співробітництва, допомоги дорослого. Як зазначають В. Бондар, Н. Колупаєва, включення дітей з психофізичними вадами у колектив здорових однолітків без спеціального психолого-педагогічного супроводу є стихійною інтеграцією та може призвести до ізоляції дитини або ускладнення її психофізичного розвитку [5]. Успішність буде залежати від професійної компетентності педагогічного складу. Тому одним із завдань підготовки фахівців дошкільної освіти є формування умінь та навичок забезпечувати психолого-педагогічний супровід дітей з обмеженими можливостями у загальноосвітній простір, сприяти їх входженню у соціум здорових дітей.

Мета статті: аналіз системи професійної підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти.

Питання готовності майбутнього педагога до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти досліджувалось зарубіжними вченими Т. Лорманом, Д. Депплер, Д. Харві, російськими та українськими науковцями: Н. Буковцовою, І. Хафізулліною, О. Воробйовою, А. Колупаєвою, К. Волковою, О. Антоною, О. Мартинчук, Т. П'ятаковою, В. Засенком, Н. Назаровою, Ю. Шумилівською та ін. Ще А. Макаренко у своїй праці "Про виховання" висловив думку про те, що у педагогічній діяльності головне не талант, а майстерність, заснована на умінні, на кваліфікації. Видатний педагог був переконаний, що якість фахівця залежить від якості його навчання [6]. Ідеї відомого педагога є актуальними і сьогодні в контексті формування професійної готовності педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти, що підтверджується науковими працями К. Волкової [2], О. Антонової [1].

О. Воробйова у своїх працях, що стосуються питання професійної підготовки майбутніх педагогів до роботи з дітьми в умовах інклюзивного середовища, стверджує, що для практичного здійснення інклюзивного навчання необхідно вирішити низку проблем, пов'язаних не тільки з матеріальною базою, а й різними позиціями членів суспільства і, насамперед, неготовністю педагогів до здійснення своєї професійної діяльності в нових умовах. Враховуючи, що дитина з обмеженими можливостями має право на вільний вибір освітньої установи, то кожен педагог повинен мати певний набір компетентностей, необхідний для роботи в інклюзивному освітньому середовищі [3].

Формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки досліджувала російська вчена І. Хафізулліна. Нею були виділені *критерії* сформованості інклюзивної компетентності майбутніх педагогів: *мотиваційний* – сформованість сукупності мотивів, адекватних цілям і завданням інклюзивного навчання; *когнітивний* – наявність системи знань, необхідних для здійснення інклюзивного навчання, а також досвіду пізнавальної діяльності; *операційний* – освоєні способи і досвід вирішення конкретних професійних завдань (навчання, виховання і розвитку дітей) в процесі інклюзивного навчання; *рефлексивний* – наявність здатності до рефлексії пізнавальної, квазіпрофесійної (імітаційна, рольова гра), а також професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання [12]. З метою успішного формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки науковцем виділені такі *педагогічні умови*: застосування технології контекстного навчання, що дозволяє сформувати цілісну структуру професійної діяльності майбутніх педагогів в умовах інклюзивного навчання за допомогою оптимального з'єднання репродуктивних і активних методів навчання та відтворення соціального контексту майбутньої діяльності; використання потенціалу змісту педагогічних дисциплін для формування позитивної мотивації до здійснення інклюзивного навчання; включення в зміст навчання майбутніх педагогів спецкурсу "Інклюзивне навчання в загальноосвітній школі"; забезпечення наступності етапів формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів, розвиток і застосування сформованих ключових компетентностей у практичній діяльності студентів [12].

Проаналізувавши наукову літературу, можна стверджувати, що більшість наукових праць присвячені організації інклюзивного навчання в умовах загальноосвітньої школи. Підготовка фахівців до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти в загальноосвітніх дошкільних закладах представлена меншим обсягом публікацій, зокрема, в працях А. Колупаєвої, Л. Савчук, О. Мартинчук, І. Юхимець та ін.

О. Мартинчук у своїй статті виділяє такі *компоненти професійно-особистісної готовності* майбутнього педагога з дошкільної освіти до роботи в умовах інклюзивної освіти:

- *мотиваційний* – це сукупність стійких мотивів до роботи в умовах інклюзивної освіти, спрямованість на здійснення ефективного процесу навчання і виховання, визнання кожної дитини суб'єктом навчально-вихованої діяльності, формування внутрішньої готовності до позитивного сприймання дітей з особливостями психофізичного розвитку;

- *когнітивний* – система знань і уявлень про проблему інвалідності, особливості психофізичного розвитку осіб з обмеженими можливостями здоров'я і особливості побудови освітнього процесу, в якому беруть участь діти з особливими освітніми потребами;

- *креативний* – відображає творчу активність і особистісні якості педагога, які дозволяють створювати нові матеріальні та духовні цінності, а також розвивати творчий потенціал дітей з особливостями психофізичного розвитку, враховуючи їх можливості;

- *діяльнісний* – складається із способів і прийомів реалізації професійно-педагогічних знань в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами і передбачає формування у майбутніх педагогів відповідних професійних компетентностей [7].

До професійних компетентностей вона відносить: *дидактичну* (готовність визначати загальні і конкретні завдання розвитку, навчання і виховання дітей з особливими потребами в загальноосвітньому просторі, здатність враховувати в навчально-виховному процесі психологічні, вікові, індивідуальні особливості вихованців, а також особливості порушення, готовність здійснювати, враховуючи спеціальні дидактичні

принципи, керівництво пізнавальною діяльністю дітей, давати адекватну оцінку їх діяльності); *виховну* (здатність аналізувати і давати психолого-педагогічне трактування поведінки, вчинків, реакцій вихованців, готовність використовувати адекватні віковим, компенсаторним і психологічним можливостям способи, прийоми виховання, залучати їх до культури); *комунікативну* (встановлення з дитиною довірчих відносин, запобігання і вирішення конфліктних ситуацій, що виникають між вихованцями, встановлення позитивного контакту з батьками); *методичну* (готовність до цілепокладання, проектування, планування, реалізації і діагностики навчального процесу та фахового коректування результатів навчання); *трансформаційну* (відбір і перетворення навчального, дидактичного та методичного матеріалу).

Т. П'ятакова досліджувала проблему розвитку *інклюзивної компетентності* як інтегральної особистісно-професійної компетентності сучасного педагога. Основою дослідження стали швейцарські досягнення у галузі професійної підготовки педагогів до здійснення інклюзивного навчання. Інклюзивна компетентність вимагає сукупності взаємопов'язаних компонентів: *мотиваційного, когнітивного, операційного та рефлексивного*. Автор подала визначення *інклюзивна компетентність майбутнього педагога*, під якою розуміється інтегративне особистісне утворення, що зумовлює здатність здійснювати професійні функції у процесі інклюзивного навчання, виховуючи різноманітні освітні потреби дітей і забезпечуючи, По-перше, включення дітей з обмеженими можливостями в середовище загальноосвітнього закладу і, По-друге, створення умов для їх розвитку та саморозвитку [10; 11].

На виконання розпорядження постанови Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 "Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах", з метою удосконалення системи підготовки педагогічних кадрів та забезпечення якісного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, Міністерством освіти і науки України було рекомендовано з 2012 / 2013 навчального року запровадити у навчальному процесі вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку педагогічних працівників за напрямом "Дошкільна освіта", навчальну дисципліну "Основи інклюзивної освіти" відповідно до програми "Основи інклюзивної освіти", розробленої Інститутом спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України.

Протягом останніх років науковцями підготовлено і видано програму курсу "Основи інклюзивної освіти" (уклад. А. А. Колупаєва) монографію "Інклюзивна освіта: реальність та перспективи" (А. А. Колупаєва); науково-методичні та навчально-методичні посібники: "Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання" (А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук); "Основи інклюзивної освіти" (за заг. ред. А. А. Колупаєвої); навчальний курс "Вступ до інклюзивної освіти" (А. А. Колупаєва, С. М. Єфімова); "Інклюзивна освіта: теоретико-методологічні, організаційні аспекти впровадження" (В. І. Шнайдер); "Основи корекційної педагогіки" (О. В. Мартинчук) та ін.

Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми в умовах іклюзивної освіти у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя здійснюється при вивченні дисциплін: "Інклюзивна освіта", "Основи дефектології та логопедії", "Вікова психологія".

Навчальна дисципліна "Інклюзивна освіта" має на меті забезпечити підготовку майбутніх вихователів до включення дітей з особливими потребами у звичайні групи дошкільного навчального закладу, сприяти реалізації дітей щодо рівного доступу до якісної освіти без упереджень та стереотипів.

Завданнями дисципліни є: підвищення рівня професійної компетентності майбутніх педагогів з психолого-педагогічних і методичних основ організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами; ознайомлення студентів з різними формами й моделями організації інклюзивного навчання; актуалізація знань студентів з питань спеціальної (корекційної) педагогіки та психології; формування вмінь створювати індивідуальні навчальні програми для дітей з особливостями психофізичного розвитку на основі діагностики їхніх потреб; реалізовувати індивідуальний та диференційований підходи в освітньому процесі; ознайомлення з досвідом управління закладами освіти, які реалізують принципи інклюзивної освіти, відпрацювання стратегії впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітній простір.

У результаті вивчення навчальної дисципліни майбутній педагог *оволодіває знаннями та навичками*, необхідними для ефективної роботи з дітьми з особливими

потребами у звичайних дошкільних навчальних закладах; знайомиться з філософським, історичним, соціально-культурним, педагогічним, нормативно-правовим обґрунтуванням процесу включення дітей з особливими потребами до системи дошкільної освіти; засвоює теоретичні основи принципу інклюзивної освіти; систему основних понять дисципліни; міжнародні документи та національне законодавство щодо задоволення освітніх потреб дітей з особливими потребами; шляхи включення дітей з особливими потребами до системи дошкільної освіти; вплив різних видів розладів на процеси навчання і виховання дітей з особливими потребами; стратегію роботи з дітьми з особливими потребами.

Формуються *уміння* здійснювати моніторинг розвитку дітей, що мають труднощі у засвоєнні знань, різних видів діяльності та адекватно оцінювати причини, якими спричинено ці труднощі; своєчасно виявляти відхилення у розвитку дошкільників та під керівництвом корекційного педагога брати участь у здійсненні правильного психолого-педагогічного супроводу дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку; здійснювати індивідуальний та диференційований підхід до вихованців з вадами психофізичного розвитку; формувати готовність здорових дошкільників до позитивної спільної взаємодії з однолітками, що потребують корекції психофізичного розвитку; проводити роботу з батьками щодо надання їм правдивої інформації про осіб з порушенням психофізичного розвитку; визначати, оцінювати і створювати сприятливе середовище для дітей з особливими потребами в дошкільному навчальному закладі; здійснювати комплексний підхід у задоволенні освітніх потреб дітей з особливими потребами.

Програма дисципліни "Інклюзивна освіта" передбачає лекційні, семінарські, лабораторні заняття, самостійну та індивідуальну роботу студентів. Студенти засвоюють матеріал не тільки теоретично, а й набувають певних умінь й навичок правильно застосовувати теорію на практиці.

Таким чином, професійно-педагогічна підготовка майбутніх вихователів до роботи в інклюзивних умовах у вищому навчальному закладі має бути системною, спрямованою на оволодіння студентами *професійно-ціннісними орієнтаціями* (визнання цінності особистості дитини незалежно від її порушення; спрямованість на розвиток особистості в цілому, а не тільки на отримання освітнього результату; усвідомлення своєї відповідальності як носія культури та її транслятора для дітей з особливостями психофізичного розвитку); *професійно-особистісними якостями* (співчуттям, емпатією, толерантністю, педагогічним оптимізмом, високим рівнем самоконтролю і саморегуляції); *професійно-особистісними вміннями* (творчим підходом до вирішення проблем, креативністю, вмінням дотримуватися конфіденційності особистісних таємниць вихованця) та *інклюзивною компетентністю*, яка забезпечить можливість майбутнім вихователям дошкільних навчальних закладів здійснювати моніторинг психофізичного і соціального розвитку дітей, особистісно-орієнтований підхід, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини, створювати умови для включення дітей з обмеженими можливостями в середовище загальноосвітнього закладу.

Література

1. Антонова А. Е. Особенности профессиональной подготовки педагогически одаренных студентов в контексте идей А. С. Макаренко [Електронний ресурс] / А. Е. Антонова. – Режим доступу: <http://www.eprints.zu.edu.ua>. – Назва з екрана.
2. Волкова К. С. Использование наследия А. С. Макаренко в формировании профессиональной готовности учителей начальных классов к работе в условиях инклюзивного образования / К. С. Волкова // Вестник ЛНУ. – 2013. – № 7 (266). – С. 26–30.
3. Воробйова О. К вопросу о профессиональной подготовке будущего учителя начальных классов, способного работать в инклюзивной среде / О. Воробйова // Материалы II Всероссийской научно-практической (заочной) конференции. – М. : СВИВТ, 2012. – С. 57–65.
4. Дитина : програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років / наук. кер. О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна ; Мін. осв. і наук., мол. і спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т. ім. Б. Грінченка. – 3-те вид., доопр. та доповн. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 492 с.
5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А. А. Колупаєва. – К. : Самміт-Книга, 2009. – 272 с.

6. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.
7. Мартинчук О. В. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти [Електронний ресурс] / О. В. Мартинчук // Вісник психології і педагогіки : збірник наук. праць / Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – К., 2012. – Вип. 8. – 248 с.
8. Назарова Н. М. Интегрированное (инклюзивное) образование: генезис и проблемы внедрения [Електронний ресурс] / Н. М. Назарова. – Режим доступу: <http://www.mgru.ru>. – Назва з екрана.
9. Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009–2012 роки": / Наказ МОН № 855 від 11.09.09 року.
10. П'ятакова Т. Особливості підготовки учителів Швейцарської конфедерації до здійснення інклюзивної освіти [Текст] / Т. П'ятакова // Імідж сучасного педагога : науково-практичний освітньо-популярний журнал. – 2009. – № 10. – С. 37–39.
11. П'ятакова Т. Розвиток інклюзивної компетентності: швейцарський досвід / Т. П'ятакова // Порівняльно-педагогічні студії. – 2012. – № 1 (11). – С. 93–98.
12. Хафизуллина И. Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / Хафизуллина И. Н. Астрахань, – 2008. – 22 с.